

*Це неофіційний переклад оригінального документу,
написаного англійською мовою;
у випадку розбіжностей, просимо звертатися
до оригіналу англійською мовою.*

**Моніторингова місія Організації Об'єднаних Націй
з прав людини в Україні**

Інформаційна довідка

**Відповідальність за вбивства та насильницькі смерті
2 травня 2014 року в Одесі**

ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ
ПРАВА ЛЮДИНИ
УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА

Відповідальність за вбивства та насильницькі смерті в Одесі, Україна

Огляд кримінальних проваджень щодо насильства 2 травня 2014 року

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВБИВСТВА

ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ ЖЕРТВ: **48**

[40 чоловіків 7 жінок 1 неповнолітній]

1 справа на розгляді суду

1 обвинувачений - прихильник єдності - у вбивстві прихильника федералізації

Малиновський районний суд м. Одеси

Розгляд справи по суті ще не розпочався

Питання, що викликають занепокоєння

- Численні передачі справи з одного суду до іншого
- Надто тривале усунення недоліків обвинувального акта
- Втручання в незалежність суддів та адвокатів

1 розслідування триває

Винні у вбивстві 5 чоловіків в центрі міста та насильницьких смертях 42 людей у Будинку профспілок **не встановлені**

Головне управління Національної поліції в Одеській області

Розслідування епізодів досі триває

Питання, що викликають занепокоєння

Розслідування упереджене, неефективне, політично-мотивоване

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ

Справи за обвинуваченням колишніх посадовців Головного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій в Одеській області у залишенні в небезпеці

2 справи на розгляді суду

3 обвинувачених: колишні заступник начальника та двоє посадових осіб ГУ ДСНС України в Одеській області

Київський районний суд м. Одеси

- Невиправдані затримки
- Підготовче судове засідання ще не почалося

1 розслідування триває

1 підозрюваний: колишній начальник ГУ ДСНС України в Одеській області

ГУ НП в Одеській області / ГПУ

Підозрюваний **втік** до Автономної Республіки Крим (Україна), тимчасово окупованої Російською Федерацією

1 обвинувачений: окрема справа щодо колишнього першого заступника начальника ГУ ДСНС України в Одеській області

Приморський районний суд м. Одеси

Справи за обвинуваченням колишніх посадовців ГУ МВС України в Одеській області та Одеського міського управління ГУ МВС України в Одеській області у залишенні в небезпеці

2 справи на розгляді суду

3 обвинувачених: колишні Начальник та двоє високопосадовців ОМУ МВС України в Одеській області

1 обвинувачений: колишній Начальник ГУ МВС України в Одеській області

Приморський районний суд м. Одеси

- Невиправдані затримки
- Підготовче засідання ще не почалося
- Невиправдані затримки
- Розгляд справи по суті

1 розслідування триває

1 підозрюваний: колишній заступник начальника Головного управління МВС України в Одеській області

гпу [Підозрюваний **втік** з України, ймовірно, до Російської Федерації]

The boundaries and names shown and designations used on this map do not imply official endorsement or acceptance by the United Nations.

Created: 27 April 2019, OHCHR ERS IMDA Source: OHCHR Ukraine HRMMU, open sources Contact: hrmmu@ohchr.org

I. РЕЗЮМЕ

1. З моменту свого розміщення у березні 2014 року Моніторингова місія Організації Об'єднаних Націй з прав людини в Україні (ММПЛУ) здійснює моніторинг ситуації з правами людини в Україні, подає публічні доповіді та проводить адвокацію щодо цієї ситуації¹.

2. У цій інформаційній довідці підкреслено необхідність забезпечення справедливості для 48 людей, які втратили своє життя, і близько 247 людей², які отримали тілесні ушкодження 2 травня 2014 року в Одесі під час сутичок між двома групами, що дотримувалися різних поглядів на державний устрій України. Події 2 травня 2014 року можна поділити на два інциденти: (i) заворушення у центрі міста, під час яких було застрелено шістьох чоловіків; (ii) заворушення на пл. Куликове поле, після котрих спалахнула пожежа у Будинку профспілок, яка забрала життя 42 осіб.

3. Ці сутички почалися у центрі міста, де близько 2000 людей, що зібралися для участі у марші «За єдину Україну» (так звані «прихильники єдності»), зазнали нападу групи з приблизно 300 осіб, які підтримували ідею федералізації України (так званих «прихильників федералізації»)³. При нездатності міліції запобігти або належним чином відреагувати на насильство, що набирало обертів, шестеро чоловіків з обох груп, що зіткнулися, отримали смертельні вогнепальні поранення.

4. 42 особи (34 чоловіки, сім жінок і один неповнолітній) загинули в ході триваючих заворушень на пл. Куликове поле, де близько 300 прихильників федералізації забарикадувалися у Будинку профспілок, коли прихильники єдності напали на них і спалили намети, які вони встановили на площі. 32 прихильники федералізації загинули всередині будівлі, коли у ній спалахнула пожежа, спричинена «коктейлями Молотова», які обидві групи кидали одна в одну; ще десять осіб померли від смертельних травм, отриманих ними, внаслідок вистрибування або падання з вікон, коли вони намагалися урятуватися від вогню. Пожежники (розташовані у 600 метрах від Будинку профспілок) прибули на місце події приблизно через 40 хвилин після того, як вони почали отримувати численні дзвінки на лінію екстреного виклику.

5. Минуло п'ять років, проте досі нікого не притягнуто до відповідальності за вбивство шести і насильницьку смерть 42 людей. Деякі з кримінальних проваджень, відкритих після цих трагічних подій, застрягли на етапі досудового розслідування, в той час як решта – на етапі судового розгляду, що свідчить про відсутність з боку влади справжньої зацікавленості у забезпеченні правосуддя для жертв і притягнення винних до відповідальності.

6. ММПЛУ стурбована тим, що розслідування поліцією сутичок у центрі міста і

¹ Див. пп. 4.1.a) і b) Угоди між Урядом України та Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) про розміщення короткотермінової моніторингової місії ООН з прав людини в Україні від 31 липня 2014 р. Повний текст Угоди доступний за посиланням:

http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-14 (дата доступу – 12 квітня 2019 р.). УВКПЛ

висловлює занепокоєння щодо відсутності прогресу в розслідуванні та кримінальному переслідуванні щодо вбивств і насильницької смерті 48 осіб під час насильства 2 травня у своїх періодичних публічних доповідях щодо ситуації з правами людини в Україні з червня 2014 року. Повні тексти цих доповідей доступні за посиланням:

<https://www.ohchr.org/EN/Countries/ENACARegion/Pages/UARports.aspx> (дата доступу – 12 квітня 2019 р.).

² Див. Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні за період з 7 травня до 7 червня 2014 р., п. 49.

³ Після політичних змін в Україні у лютому 2014 р., а також окупації Кримського півострова Російською Федерацією групи протестувальників (які в цьому документі названі «прихильниками федералізації») висловили свою незгоду з новою владою і закликали до федералізації України. З іншого боку, прихильники єдності проводили публічні демонстрації на підтримку унітарної України.

пожежі у Будинку профспілок, ймовірно, не відповідають критеріям незалежності та неупередженості, враховуючи твердження про причетність правоохоронних органів до цієї справи⁴. Крім того, ММПЛУ зазначає, що розслідування сутичок у центрі міста виглядає вибіркоким: з 29 осіб, яким було висунуто обвинувачення у зв'язку з вищезгаданими сутичками, 28 є прихильниками федералізації. Водночас, п'ять років по тому, поліція й досі не встановила конкретних осіб, відповідальних за пожежу у Будинку профспілок. За інформацією поліції та Генеральної прокуратури, головними перешкодами у розслідуванні є труднощі з встановленням усіх осіб, які брали участь у сутичках.

7. ММПЛУ також зауважує, що деяким встановленим підозрюваним вдалося втекти і, таким чином, залишитися поза межами досяжності української системи правосуддя. Це, зокрема, колишній заступник начальника Головного управління МВС в Одеській області, відповідальний за підтримання громадського порядку 2 травня 2014 року, та колишній начальник Головного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій в Одеській області, відповідальний за направлення пожежників. Обом вдалося втекти за декілька днів до вручення їм повідомлення про підозру прокуратурою та поліцією відповідно. За інформацією Генеральної прокуратури України, запити про екстрадицію, направлені Російській Федерації, залишилися без уваги, тому що обом підозрюваним, як стверджується, було надано російське громадянство.

8. Крім того, у кримінальних провадженнях, в яких проти конкретних осіб було висунуто обвинувачення, на етапі судового розгляду також не спостерігається прогрес. Показовою в цьому відношенні є справа єдиної особи, обвинуваченої у вбивстві учасника сутичок у центрі міста. Пройшло вже чотири роки з моменту завершення слідства, але суд ще не почав судовий розгляд цієї справи. Справа побувала в кожному з чотирьох районних судів Одеси, після чого прокуратура більше року усувала недоліки обвинувального акту, перед тим як справа знов опинилася в одному з районних судів м. Одеси, який призначив розгляд справи по суті на 13 травня 2019 року.

9. Справи високопоставлених посадових осіб міліції та Державної служби з надзвичайних ситуацій також застрягли на етапі судового провадження; чотирьом високопоставлених посадовцям одеської обласної та міської міліції висунуто обвинувачення у недбалості та залишенні у небезпеці 48 осіб, які загинули 2 травня 2014 року, а двох колишніх заступників начальника і двох офіцерів середньої ланки обласного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій обвинувачують у залишенні у небезпеці 42 осіб, які загинули внаслідок пожежі. Ці затримки спричинені низькою якістю обвинувальних актів, які поверталися до прокуратури для усунення недоліків, нерегулярністю судових засідань і незабезпеченням органами влади інформування і присутності всіх потерпілих на підготовчих судових засіданнях, що ставить під сумнів бажання цих органів дійсно забезпечити відповідальність за вищезгадані події та знеохочує жертв і свідків до участі у цих судових провадженнях.

10. ММПЛУ відзначила також постійну деструктивну поведінку прихильників єдності на судових засіданнях, що в деяких випадках може становити втручання у незалежну діяльність суддів і адвокатів. Поліція не лише толерувала цю поведінку в суді, не забезпечуючи безпеку всіх учасників процесу, а й мало що робила для того, щоб розслідувати ці інциденти. Поліція посилалася на труднощі з встановленням правопорушників. Це незважаючи на той факт, що деякі з цих осіб були відомі, неодноразово зневажливо висловлювались, залякували суддів, обвинувачених та їхніх адвокатів, а також застосовували до них фізичне насильство у присутності поліції. Така відсутність належних заходів реагування з боку правоохоронних органів демотивує суддів і вже призвела до численних самовідводів суддів і передачі проваджень до інших

⁴ Див. звіт Міжнародної консультативної групи за результатами аналізу розслідування трагічних подій в Одесі у травні 2014 р., п. 206, доступний за посиланням: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168048851b>.

районних судів, через що доводилось розпочинати судовий розгляд з початку.

11. Виходячи з вищевикладеного, ММПЛУ з занепокоєнням зазначає, що влада не зробила все необхідне для забезпечення невідкладного, незалежного і неупередженого розслідування вбивств і насильницьких смертей, які мали місце в результаті насильства 2 травня 2014 року, та відповідного кримінального переслідування за ці дії.

II. МЕТОДОЛОГІЯ

12. Ця інформаційна довідка базується на моніторингу ММПЛУ подій, які мали місце у центрі міста і на пл. Куликове поле 2 травня 2014 року, на результатах відвідувань місць тримання під вартою та інтерв'ю зі свідками, жертвами та їхніми адвокатами і на моніторингу судових засідань у поєднанні з комплексним аналізом судових рішень та інформації, наданої представниками Уряду України, а також загальнодоступної інформації. Висновки включалися в інформаційну довідку за умови дотримання стандарту доказування «наявність достатніх підстав». Цей стандарт вважається дотриманим, якщо достатній та достовірний масив первинної інформації, зібраної шляхом інтерв'ю (з жертвами, свідками, родичами жертв і адвокатами), виїздів на місця подій, зустрічей з представниками Уряду, громадянським суспільством та іншими співрозмовниками й моніторингу судових засідань, узгоджується з вторинною інформацією, визнаною достовірною та надійною, як-от результати вивчення судових документів, офіційних звітів, матеріалів із відкритих джерел та інших актуальних документів.

III. РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ І НАСИЛЬНИЦЬКИХ СМЕРТЕЙ, СКОЄНИХ ПІД ЧАС НАСИЛЬСТВА 2 ТРАВНЯ, І КРИМІНАЛЬНЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ВИННИХ

13. У цій інформаційній довідці подано узагальнені відомості про хід розслідування і кримінального переслідування щодо різних категорій правопорушників, які відіграли певну роль у вбивствах та насильницькій смерті 48 осіб 2 травня 2014 року в Одесі. Довідка складається з трьох підрозділів: перший підрозділ стосується сутичок і вбивств шістьох осіб у центрі міста; у другому підрозділі розглядаються дії груп, сутички між якими призвели до підпалу Будинку профспілок, і дії Державної служби України з надзвичайних ситуацій, які призвели до загибелі 42 осіб; у третьому підрозділі розглядаються дії співробітників міліції під час вищезазначених інцидентів.

Об'єкт розгляду: масові заворушення і вбивства у центрі міста

Місце: центр Одеси (вул. Грецька, Грецька пл., пров. Віце-адмірала Жукова)

Контекст:

Конфлікт між прихильниками єдності та прихильниками федералізації в Одесі почався наприкінці січня 2014 року, сягнувши вищої точки напруги 19 лютого 2014 року, коли на групу місцевих журналістів перед будівлею Одеської обласної державної адміністрації напали прихильники федералізації. Впродовж березня-квітня 2014 року ці дві групи, що протистояли одна одній, щотижня збиралися в Одесі на мітинги без надмірного насильства. 2 травня 2014 року близько 300 добре організованих прихильників федералізації атакували марш «За єдину Україну», у якому брало участь приблизно 2 тис. людей, зокрема велика кількість футболних уболівальників, які приїхали з Харкова на футболний матч, що мав відбутися пізніше того ж дня, місцеві жителі та прихильники єдності. Між двома цими групами спалахнули сутички, які тривали кілька годин. Обидві групи застосували вогнепальну зброю, в результаті чого шість осіб було вбито.

Жертви (шість чоловіків):

Шість чоловіків померли від вогнепальних поранень, отриманих в епіцентрі сутичок поблизу Грецької площі. Двоє з них належали до груп прихильників єдності, а четверо – до груп прихильників федералізації:

- Андрій Бірюков;
- Олександр Жульков;
- Ігор Іванов;
- Євген Лосінський;
- Геннадій Петров;
- Микола Яворський.

3.1. Масові заворушення у центрі міста і окремі вбивства шести чоловіків

14. Головне управління Національної поліції в Одеській області розслідує масові заворушення в центрі міста, попередньо кваліфікувавши ці дії як умисне вбивство, умисне знищення або пошкодження майна, масові заворушення, хуліганство і насильство щодо працівників правоохоронних органів.

15. Станом на квітень 2019 року Національною поліцією встановлено і висунуто обвинувачення 29 особам, які брали участь у масових заворушеннях, з яких 28 належали до груп прихильників федералізації, а одна особа – до груп прихильників єдності. Ця особа є єдиною, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування у зв'язку з вбивствами 2 травня 2014 року (вбивство Євгена Лосінського). Розслідування вбивств інших п'яти осіб - Андрія Бірюкова, Олександра Жулькова, Ігоря Іванова, Геннадія Петрова і Миколи Яворського триває, й підозрювані до цього часу не встановлені.

Кримінальне переслідування за вбивство Євгена Лосінського

16. 18 травня 2014 року міліція заарештувала особу, яка належала до груп прихильників єдності, за підозрою у вбивстві Євгена Лосінського, прихильника федералізації, і замаху на вбивство співробітника міліції у центрі міста⁵.

17. Підозрюваного було доправлено до Києва на судові засідання для обрання запобіжного заходу, проте через присутність значної кількості членів цих самих груп, які прийшли до суду, щоб підтримати підозрюваного і вимагали його звільнення, 20 травня 2014 року суд відправив останнього під домашній арешт, після чого він повернувся до Одеси. 3 листопада 2014 року, після того як закінчився максимальний строк домашнього арешту⁶, запобіжний захід відносно нього не обирався.

18. У квітні 2015 року поліція завершила досудове розслідування та 20 квітня обвинувальний акт був направлений до Приморського районного суду м. Одеси. Суд почав розглядати справу на засіданні 23 червня 2015

року, яке було зірвано народним депутатом та прихильниками єдності (переважно чоловіками, одягненими у камуфльований напіввійськовий одяг і балаклави). Під час подальших судових засідань прихильники єдності насильницьким шляхом перешкоджали присутності на засіданнях родичів жертв насильства 2 травня, переважно жінок і літніх людей, та прихильників федералізації. Крім того, на судових засіданнях у жовтні-грудні 2016 року прихильники єдності відкрито погрожували вбити адвоката, який представляв потерпілих-прихильників федералізації. Поліція забезпечила особисту безпеку адвоката

⁵ Підозрюваний обвинувачується за статтями 115 (умисне вбивство), 348 (посягання на життя працівника правоохоронного органу) і 294 (масові заворушення) Кримінального кодексу України.

⁶ Відповідно до статті 181 Кримінального процесуального кодексу України загальна тривалість домашнього арешту під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців. По закінченню цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію, і запобіжний захід вважається скасованим.

на судових засіданнях, але не розслідувала погрози вбивством.

19. У період із червня 2015 року до березня 2016 року три районні суди м. Одеси відмовилися розглядати цю справу, посилаючись на відсутність суддів, їхню участь у розгляді справи на етапі досудового розслідування та побоювання можливих заворушень із боку радикальних прибічників обвинуваченого, і наполягли на передачі справи до інших районних судів⁷.

20. 5 січня 2017 року, майже через два роки після завершення розслідування і передачі справи до суду, останній, що залишився, районний суд м. Одеси ухвалив повернути обвинувальний акт до прокуратури для усунення недоліків, пославшись на нечітку правову кваліфікацію інкримінуємих обвинуваченому злочинів.

21. Прокуратурі знадобилося більше вісімнадцяти місяців для усунення недоліків у обвинувальному акті, і лише у липні 2018 року його було повернуто до Приморського районного суду м. Одеси. Через відсутність суддів для формування колегії для розгляду справи (усі наявні судді раніше приймали участь у розгляді справи на стадії досудового розслідування) Одеський апеляційний суд ухвалив удруге передати справу до Малиновського районного суду м. Одеси.

22. Минуло дев'ять місяців з того часу, як Малиновський районний суд м. Одеси відкрив провадження у справі, проте розгляд справи по суті ще не почався через неявку прокурора, зрив засідань прихильниками єдності та затримками із відбором присяжних у суді. Крім цього, як повідомляється, через надмірну завантаженість суддів судові засідання проводяться тільки раз на місяць.

23. ММПЛУ занепокоєна посяганням на незалежність судової влади і адвокатів із боку радикальних прибічників обвинуваченого, а також тим, що поліція не перешкоджає цим діям і не розслідує їх. Це створює серйозні перешкоди для неупередженого розгляду даної справи. Крім того, взявши до уваги надмірну завантаженість суддів, що призводить до затримок у судовому розгляді, ММПЛУ нагадує, що у тих випадках, коли затримки спричинені браком коштів, на цілі відправлення правосуддя повинні виділятися додаткові ресурси⁸.

Розслідування вбивств п'яти чоловіків у центрі міста

24. Станом на квітень 2019 року поліція не встановила осіб, відповідальних за вбивства Андрія Бірюкова, Олександра Жулькова, Ігоря Іванова, Геннадія Петрова і Миколи Яворського. Як зазначила Міжнародна консультативна група Ради Європи, труднощі з встановленням виконавців цих убивств пов'язані з відсутністю точної інформації про те, яким чином деякі жертви отримали смертельні травми (смерть трьох із них було констатовано у лікарні), і з тим, що місце злочину не було оточено⁹. Як повідомляється, поліція також не змогла ідентифікувати всю зброю, використану для вбивства всіх п'яти жертв, або зв'язати використану зброю з її власниками.

25. Замість цього поліція зосередилася на розслідуванні і кримінальному переслідуванні переважно прихильників федералізації за ймовірну участь у

⁷ Спочатку, у квітні 2015 р. справу було направлено до Приморського районного суду м. Одеси. Після рішення Апеляційного суду Одеської області справу було передано до Малиновського районного суду м. Одеси, який надалі відмовився її розглядати. У лютому 2016 року справу відмовився розглядати Суворовський районний суд м. Одеси, і її було передано до Київського районного суду м. Одеси.

⁸ Див. Комітет із прав людини, Зауваження загального порядку № 32, Стаття 14 – Право на рівність перед судами та трибуналами і на справедливий судовий розгляд, п. 27.

⁹ Див. звіт Міжнародної консультативної групи за результатами аналізу розслідування трагічних подій в Одесі у травні 2014 р., п. 131, доступний за посиланням:

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168048851b>.

заворушеннях у центрі міста¹⁰.

26. Найбільш помітна кримінальна справа, яка демонструє упередженість і необ'єктивність слідства та прокуратури, - це справа проти 19 ймовірних прихильників федералізації, обвинувачених в участі у масових заворушеннях у центрі міста¹¹. 18 вересня 2017 року Іллічівський міський суд Одеської області виправдав усіх 19 обвинувачених, наголосивши на неефективному слідстві та упередженому й політично вмотивованому кримінальному переслідуванні ймовірних прихильників федералізації за їхню участь у подіях 2 травня 2014 року в Одесі. Після виправдання всі п'ятеро обвинувачених, які перебували під вартою з травня 2014 року, були звільнені¹². Тим не менш, відразу після їхнього виправдання прокуратура незаконно заарештувала двох із них відразу ж у залі судового засідання за новими обвинуваченнями, зокрема в «підготовці організації заворушень»¹³. Прокуратура оскаржила виправдувальний вирок, і у січні 2018 року Апеляційним судом Миколаївської області було відкрито провадження у справі. Проте, станом на 2019 рік цей суд ще не приступив до його розгляду.

27. Низька якість досудового розслідування і політично вмотивована увага сторони обвинувачення до прихильників федералізації створюють додаткові перешкоди для встановлення справжніх виконавців злочину і перешкоджає зусиллям із притягнення винних до відповідальності.

¹⁰ Станом на квітень 2019 р. на додаток до цієї справи проти 19 ймовірних прихильників федералізації правоохоронні органи також висунули обвинувачення ще шести прихильникам федералізації. Наприклад, див. вирок, винесений Київським районним судом м. Одеси від 19.12.2017 р., доступний за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71088949> (дата доступу – 12 квітня 2019 р.).

¹¹ Обвинувачення висунуто за ч. 2 ст. 294 (масові заворушення) Кримінального кодексу України, яка передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

¹² Див. вирок, винесений Іллічівським міським судом Одеської області, від 18.09.2017 р. Доступний за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68926870>.

¹³ 18 жовтня 2017 р. Апеляційний суд Одеської області встановив, що співробітники правоохоронних органів не оформили затримання обох підозрюваних з часу їхнього арешту і до проголошення ухвали суду від 19 вересня 2017 р. про їх тримання під вартою. У результаті Апеляційний суд постановив, що затримання було незаконним, і зобов'язав Одеську обласну прокуратуру зареєструвати кримінальне провадження за фактом незаконного затримання. Одеська обласна прокуратура проігнорувала цю ухвалу. Ухвала суду доступна за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69748399> (дата доступу – 12 квітня 2019 р.).

Об'єкт розгляду: масові заворушення на пл. Куликове поле, що призвело до пожежі у Будинку профспілок, яка спричинила загибель 42 осіб, і неналежне виконання службових обов'язків Державною службою з надзвичайних ситуацій

Місце: пл. Куликове поле

Контекст:

Увечері 2 травня 2014 року, після заворушень у центрі міста жорстоке протистояння між двома групами продовжилось на пл. Куликове поле. Близько 300 прихильників федералізації забарикадувалися у Будинку профспілок. Приблизно о 19.00 год. на пл. Куликове поле зібрався натовп із близько тисячі прихильників єдності. Вони зруйнували кілька наметів, установлених там прихильниками федералізації, і оточили Будинок профспілок. Обидві групи кидали «коктейлі Молотова» у будівлю та з неї, через що вона загорілася.

Одеське обласне управління Державної служби з надзвичайних ситуацій своєчасно не відреагувало на численні дзвінки, якими його повідомляли про пожежу на пл. Куликове поле. Незважаючи на те, що найближча пожежна частина розташована всього лише у 600 м від Будинку профспілок, пожежники прибули тільки за 40 хвилин після першого повідомлення про пожежу.

Усього під час цього інциденту загинули 42 прихильники федералізації (серед них один неповнолітній): 32 особи померли в результаті пожежі (через задушення і (або) опіки), а десять – від травм, які вони отримали, коли вистрибнули або впали з вікон.

Жертви (34 чоловіки, один неповнолітній, та сім жінок):

Жінки:

- Христина Бежаницька, Світлана Пікалова, Ніна Ломакіна, Алла Полулях, Ірина Яковенко, Ганна Вареникіна, Любов Галаганова.

Чоловіки:

- Володимир Бригар, Олексій Балабан, Леонід Березовський, Андрій Гнатенко, Євген Гнатенко, Петро Каїр, Геннадій Кушнар'юв, Микола Коврига, Сергій Костюхін, Олександр Кононов, Ігор Лукас, Сергій Мішин, Євген Митчик, Дмитро Никитюк, Володимир Новицький, Віктор Польовий, Олександр Приймак, Віктор Степанов, Олександр Садовничий, Михайло Щербінін, Андрій Бражевський, В'ячеслав Маркін, Вадим Негатуров, Тарас Шарф, Віктор Буллах, Ігор Заяць, Руслан Куц, Анатолій Калін, Максим Никитенко, Ігор Острожнюк, Михайло В'ячеславов, Дмитро Іванов, Іван Мільов, Юрій Карасьов, та Вадим Папура (неповнолітній).

3.2. Масові заворушення на пл. Куликове поле, що призвели до загибелі 42 осіб

28. Розслідування інциденту на пл. Куликове поле веде Головне управління Національної поліції в Одеській області. Поліція розслідує загибель 42 осіб, які померли або всередині палаючого Будинку профспілок, або внаслідок того, що вистрибнули або випали з цієї будівлі. Крім того, поліція відповідає за розслідування неналежного виконання службових обов'язків посадовими особами Державної служби з надзвичайних ситуацій.

Розслідування дій, які спричинили смерть 42 цивільних осіб у Будинку профспілок

29. П'ять років по тому, розслідування пожежі у Будинку профспілок й досі триває, причому без істотних результатів. ММПЛУ відзначає, що поліція ще не встановила конкретних осіб, відповідальних за спричинення пожежі.

30. У рамках досудового розслідування 11 березня 2016 року Київському міському клінічному бюро судово-медичної експертизи було доручено провести 34 судово-медичні експертизи для встановлення причин смерті 34 осіб у Будинку профспілок. Серед іншого, експертам було поставлено питання, чи могла бути спричинена смерть внаслідок використання отруйних речовин, таких як ціаніди.

31. Після отримання запиту Генерального прокурора України від 23 вересня 2016 року, ММПЛУ разом із «Justice Rapid Response» (JRR) почала пошук міжнародних експертів, які будуть залучені до судово-медичної експертизи та фінансування, необхідного для їхньої роботи в Україні. Ця підготовча робота була повністю завершена до жовтня 2018 року. На сьогоднішній день прокуратура не спромоглася сприяти участі визначених іноземних експертів у судово-медичній експертизі, дорученій Київському міському клінічному бюро судово-медичної експертизи; кошти, які виділила «JRR» для участі іноземних експертів у експертизі, не були використані, а тому були зарезервовані для інших проектів «JRR».

32. Станом на квітень 2019 року досудове розслідування загальмувалось на час проведення судово-медичної експертизи, для якої, в свою чергу, необхідно провести ексгумації тіл шести загиблих. Родичі деяких з цих загиблих заперечують проти проведення ексгумації через відсутність довіри до слідства.

Кримінальне переслідування відносно дій посадових осіб Державної служби з надзвичайних ситуацій

33. 16 жовтня 2014 року, більш ніж через п'ять місяців з дня пожежі у Будинку профспілок, Головне

слідче управління Міністерства внутрішніх справ зареєструвало кримінальне провадження проти посадових осіб Державної служби з надзвичайних ситуацій за ймовірне невиконання ними свого обов'язку з урятування людей, котрі опинилися в палаючому Будинку профспілок, яке призвело до загибелі 42 осіб.

34. У лютому 2016 року поліція повідомила про підозру колишньому заступнику начальника Головного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій в Одеській області, колишньому начальнику чергової зміни та колишній помічниці начальника чергової зміни. 3 березня 2016 року Приморський районний суд м. Одеси обрав усім трьом підозрюваним запобіжний захід у вигляді домашнього арешту¹⁴.

35. 1 березня 2016 року колишній начальник Головного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій в Одеській області втік до Автономної Республіки Крим (Україна), тимчасово окупованої Російською Федерацією, за три дні до того, як прокуратура подала до суду клопотання про його затримання. Станом на квітень 2019 року підозрюваний залишався на волі.

36. Обвинувальний акт щодо трьох посадових осіб Державної служби з надзвичайних ситуацій був переданий до Приморського районного суду м. Одеси у червні 2016 року. 26 вересня 2016 року суд постановив повернути обвинувальний акт до прокуратури для усунення недоліків. 25 січня 2017 року прокуратура надіслала до суду виправлений обвинувальний акт. Лише у вересні 2017 року Приморський районний суд м. Одеси призначив підготовче судове засідання. Проте, після відводу судді через його участь в інших судових провадженнях, пов'язаних із насильством 2 травня, і враховуючи недоукомплектування штату суду, справу було передано на розгляд до Київського районного суду м. Одеси.

37. 29 жовтня 2018 року на підготовчому судовому засіданні Київський районний суд м. Одеси задовольнив клопотання адвокатів обвинувачених і потерпілих про повторне повернення обвинувального акту до прокуратури для усунення недоліків, оскільки в обвинувальному акті не були зазначені всі виявлені потерпілі. Крім того, суд наголосив, що під час перегляду обвинувального акту прокуратура порушила процесуальні норми й не надала переглянуті матеріали обвинуваченим для ознайомлення.

38. 16 січня 2019 року Одеський апеляційний суд скасував рішення Київського районного суду м. Одеси й повернув справу на розгляд до суду першої інстанції. Станом на квітень 2019 року судовий розгляд не розпочався. Через неявку прокурора у підготовче судове засідання, суд оголосив перерву та призначив наступне засідання майже через 2 місяці на 13 травня 2019 року.

39. В рамках іншої справи, 26 липня 2017 року поліція заарештувала колишнього першого заступника начальника Головного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій в Одеській області, який знаходився у розшуку. 8 серпня 2017 року Печерський районний суд м. Києва відхилив клопотання прокурора про взяття підозрюваного під варту і звільнив підозрюваного. У червні 2018 року досудове розслідування щодо нього було закінчено, і справу було передано до Приморського районного суду м. Одеси. Підготовче судове засідання у справі досі не розпочалося через те, що суд не повідомив належним чином всіх потерпілих, що призвело до їхньої неявки¹⁵. Наступне судове засідання призначено лише на 21 червня 2019 року. ММПЛУ зауважує, що в інших справах пов'язаних із насильством 2 травня цей самий суд повідомив потерпілих через засоби масової інформації і зобов'язав поліцію перевірити місце їхнього проживання, що

¹⁴ Відповідно до статті 181 Кримінального процесуального кодексу України загальна тривалість домашнього арешту під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців. По закінченню цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію, і запобіжний захід вважається скасованим.

¹⁵ Частина 2 статті 314 (підготовче судове засідання) Кримінального процесуального кодексу України вимагає присутності учасників судового провадження на підготовчому судовому засіданні.

дозволило суду почати розгляд цих справ без участі тих потерпілих, які не бажають або не можуть брати участь у судовому розгляді.

40. ММПЛУ зазначає небажання судів першої інстанції надавати пріоритетний статус справам проти посадових осіб Державної служби з надзвичайних ситуацій у контексті насильства 2 травня і усувати процесуальні перешкоди для розгляду цих справ, що призвело до невиправданих затримок у судових провадженнях.

Об'єкт розгляду: неналежне виконання міліцією службових обов'язків, що призвело до загибелі 48 осіб 2 травня 2014 року в Одесі

Місце: центр Одеси і пл. Куликове поле

Контекст:

Незважаючи на те, що про ймовірність насильства 2 травня 2014 року було відомо заздалегідь, міліція не розгорнула достатні сили для того, щоб запобігти сутичкам між прихильниками федералізації та прихильниками єдності в центрі міста, які призвели до вбивства шістьох осіб і поранень сотень інших. Більш ніж через чотири години з початку заворушень у центрі міста міліція не забезпечила безпеку на площі Куликове поле, відомому місці зібрань прихильників федералізації, щоб попередити подальшу ескалацію заворушень.

Жертви: див. вище (40 чоловіків; 1 неповнолітній; 7 жінок).

3.3. Невжиття вищими посадовцями міліції Одеської області та м. Одеси заходів для запобігання масовим заворушенням 2 травня 2014 року, що призвело до загибелі 48 осіб

41. Справи щодо чотирьох колишніх високопоставлених посадових осіб міліції Одеської області та м. Одеси, включно з колишніми начальниками Головного управління МВС в Одеській області та м. Одесі, які обвинувачуються у зловживанні службовим становищем і залишенні без допомоги осіб, які перебували в небезпечному для життя стані, знаходяться на стадії судового провадження. За твердженням прокуратури, вони не виконали свій обов'язок із запобігання масовим заворушенням та зменшення спричинених ними загроз, що призвело до вбивства шістьох осіб і насильницької смерті 42 осіб.

Кримінальне переслідування щодо неналежного виконання міліцією службових обов'язків під час заворушень у центрі міста і на пл. Куликове поле

42. 2 травня 2014 року Одеська обласна прокуратура

зареєструвала кримінальне провадження проти посадових осіб Головного управління Міністерства внутрішніх справ в Одеській області та Одеського міського управління Міністерства внутрішніх справ за фактом їхньої службової недбалості під час масових заворушень 2 травня 2014 року в Одесі, що призвело до загибелі 48 осіб. 7 травня 2014 року матеріали провадження були передані до Генеральної прокуратури України.

43. 7 травня 2014 року, за декілька днів до повідомлення про підозру у неналежній організації та координації підпорядкованих йому сил і засобів міліції, що призвело до загибелі 48 осіб під час заворушень у центрі міста і на пл. Куликове поле, тодішній заступник начальника Головного управління Міністерства внутрішніх справ в Одеській області втік до Молдови. Згодом, за твердженнями, він отримав притулок у Російській Федерації. 15 травня 2014 року він був оголошений у розшук.

44. 24 грудня 2014 року Генеральна прокуратура України зареєструвала кримінальне провадження щодо колишнього начальника Головного управління Міністерства внутрішніх справ в Одеській області за фактом зловживання владою, недбалості та невиконання обов'язку з рятування людей під час масових заворушень у центрі міста і на пл. Куликове поле, що призвело до загибелі 48 осіб. У грудні 2015 року досудове розслідування було завершено, і матеріали справи були передані до Приморського районного суду м. Одеси.

45. У лютому 2016 року Приморський районний суд м. Одеси відкрив провадження у справі. Обвинувальний акт містив численні процесуальні недоліки – зокрема, були зазначені не всі потерпілі, а правова кваліфікація інкримінованих злочинів була сформульована нечітко. Як результат, 6 червня 2016 року суд ухвалив повернути обвинувальний акт до прокуратури для усунення недоліків. 12 липня 2016 року Апеляційний суд Одеської області скасував цю ухвалу і повернув справу на розгляд до Приморського районного суду м. Одеси.

46. 6 березня 2017 року, коли Приморський районний суд м. Одеси продовжив розгляд справи, клопотання адвоката потерпілих про відвід судді було задоволено, у результаті чого судовий розгляд змушений був розпочатий заново.

47. ММПЛУ занепокоєна необґрунтованими затримками у розгляді цієї справи. Після судової реформи, яка почалася ще у 2016 році, суди першої інстанції та апеляційні

суди стикнулися з істотною нестачею суддів¹⁶. Як результат, суди призначають засідання раз на місяць або ще рідше, зокрема й у резонансних справах, як-от провадження, пов'язані з насильством 2 травня. Крім того, 13 лютого 2019 року Приморський районний суд м. Одеси був змушений перенести судові засідання, коли новопризначений прокурор попросив надати додатковий час на вивчення матеріалів справи. Станом на квітень 2019 року судовий розгляд ще триває¹⁷.

48. 29 травня 2018 року Генеральна прокуратура України направила до Приморського районного суду м. Одеси обвинувальний акт стосовно колишнього начальника Одеського міського управління МВС, колишнього командира полку патрульно-постової служби та колишнього начальника управління громадської безпеки обвинувачених в умисному незабезпеченні безпеки громадян, яке призвело до загибелі 48 осіб, отриманні 197 особами тілесних ушкоджень і завдання матеріальної шкоди. Двом з цих осіб було також висунуті обвинувачення у залишенні осіб у небезпеці. Станом на квітень 2019 року Приморський районний суд м. Одеси ще не завершив підготовчу стадію розгляду через процесуальні питання, зокрема через спроби об'єднати це провадження з кримінальним провадженням щодо подій 4 травня 2014 року¹⁸, і через неявку потерпілих. Чергове судові засідання заплановане на 3 червня 2019 року.

49. Аналогічно висновкам щодо інших справ, пов'язаних із подіями 2 травня 2014 року, ММППЛУ відзначає незабезпечення судом першої інстанції своєчасного розгляду справ проти обвинувачених посадових осіб одеської обласної та міської міліції, нібито через процесуальні перепони та брак суддів. Судові засідання в цих справах проводяться тільки раз на один-два місяці, знеохочуючи потерпілих і зменшуючи їхню готовність брати участь у цих провадженнях.

IV. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

50. ММППЛУ відзначає, що минуло вже п'ять років після подій 2 травня 2014 року в Одесі, але й досі нікого не притягнуто до відповідальності насильство, яке призвело до вбивств та насильницької смерті 48 осіб та отримання тілесних ушкоджень близько 247 особами. ММППЛУ занепокоєна тим, що вищевикладені проблеми становлять серйозну перешкоду для доступу жертв та їхніх сімей до правосуддя. Відповідальність за злочини і доступ до правосуддя для всіх є обов'язковою умовою для забезпечення довіри населення до судової влади та верховенства права й можуть слугувати фундаментом для примирення і соціальної згуртованості.

51. Рекомендації Урядові України:

Генеральній прокуратурі

- a. Забезпечити ефективне, ретельне і неупереджене розслідування вбивств і насильницьких смертей, скоєних під час насильства 2 травня 2014 року в Одесі, й розглянути можливість передачі керівної ролі у розслідуванні від Головного управління Національної поліції в Одеській області Головному слідчому управлінню Національної поліції.

Національній поліції

- b. Провести ефективне, оперативне, ретельне та неупереджене розслідування усіх вбивств і насильницьких смертей, скоєних під час насильства 2 травня 2014 року в

¹⁶ Див. Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні за період із 16 листопада 2018 р. до 15 березня 2019 р., п. 67.

¹⁷ Станом на квітень 2019 р. суд розглядає лише перший з 50 томів письмових доказів.

¹⁸ В обох кримінальних справах – провадженні № 522/20502/14-к щодо подій 4 травня 2014 р. і провадженні № 522/9427/18 щодо подій 2 травня 2014 р. – одним з обвинувачених є колишній начальник Одеського міського управління МВС.

- Одесі;
- c. Розглянути можливість включення старших слідчих із відповідним досвідом до слідчої групи, що веде розслідування цих подій;
 - d. Забезпечити громадський порядок і безпеку всіх сторін, які беруть участь у судових провадженнях, пов'язаних із насильством 2 травня 2014 року в Одесі, з тим, щоб справи стосовно вбивств і насильницьких смертей, заподіяних у цьому контексті, могли розглядатися невідкладно, незалежно і неупереджено.

Головам судів першої інстанції

- e. Надати пріоритетний статус судовим провадженням у справах про вбивства і насильницькі смерті, пов'язаних із насильством 2 травня 2014 року в Одесі, з метою забезпечення розгляду цих справ без необґрунтованих затримок.

Вищій раді правосуддя, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, Президентів України

- f. Забезпечити кваліфікаційну переатестацію діючих суддів і набір нових суддів без необґрунтованих затримок.

52. Рекомендації міжнародному співтовариству, в тому числі Російській Федерації:

- a. Забезпечити своєчасний розгляд запитів про екстрадицію щодо всіх підозрюваних у кримінальних провадженнях, пов'язаних з насильством 2 травня 2014 року в Одесі, які переховуються від слідства;
- b. Розглянути можливість надання міжнародної правової допомоги в розслідуваннях, що проводяться українською владою щодо відповідальності підозрюваних за події 2 травня 2014 року, якщо запити про їх екстрадицію не можуть бути задоволені.